

Тадля О. М.,
здобувач Київського національного університету культури і мистецтв

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СТУДЕНТСЬКОГО КЛУБУ В УКРАЇНІ

У запропонованій статті автор досліджує становлення та розвиток студентських клубів в Україні. Аналізує джерела та шляхи становлення, зміст та засоби, критерії та умови діяльності студентських клубів.

Ключові слова: становлення, розвиток, клуб, студентський клуб, студентська молодь.

В предлагаемой статье автор исследует становление и развитие студенческого клуба в Украине. Анализирует источники и пути становления, содержание и средства, критерии и условия организации студенческого клуба.

Ключевые слова: становление, развитие, клуб, студенческий клуб, студенческая молодежь.

In this article the author examines the emergence and development of the student club in Ukraine. Analyzes the sources and routes of formation, content and resources, the criteria and conditions for the student club.

Key words: formation, development, club, student club, student youth.

В умовах трансформації суспільства однією з найважливіших проблем є відродження національної самобутності вищої школи, оскільки вона здійснює підготовку нової генерації фахівців, забезпечує зростання інтелектуального та духовного потенціалу суспільства. Система освіти забезпечує формування у студентської молоді сучасного світогляду, соціального досвіду, поглядів на життя, переконань, заснованих на надбаннях вітчизняної та світової культури. Для вирішення поставлених завдань у системі вищої школи, крім навчального процесу, молодь об'єднується у наукові студентські товариства, громадські організації, молодіжні рухи, клубні формування, гуртки художньої самодіяльності та ін.

Таким чином, актуальність нашого дослідження полягає у потребі наукового осмислення реальних процесів соціально-культурної діяльності, що відбувалися в минулому, які створюються на сучасному етапі, та вироблення ефективних механізмів, за допомогою яких будуть реалізовані духовні інтереси і потреби студентської молоді у сфері дозвілля.

Окремі аспекти проблеми організації діяльності студентського клубу особливо активно стали досліджувати у кінці ХХ ст. та на початку ХХІ ст. Проблему клубної діяльності студентської молоді у системі вищого навчального закладу розглядають у своїх працях І. Айнутдінова, О. Борисова, В. Воловик, М. Галєєва, С. Комісарова, Ю. Максимчук, С. Пішун, О. Пугачова, В. Суранов, В. Тюска, О. Шамсутдінова. Значної уваги проблемі історії клубної діяльності надають М. Кругляк, Н. Хоменко (досліджуючи дозвілля студентської молоді), О. Лаврут, О. Лісовець, В. Прилуцький

(студентські громадські організації та гуртки), О. Кін та В. Мокляк (розвиток студентського самоврядування в історії вітчизняної освіти). Проте особливості становлення та розвитку студентського клубу в Україні залишилися поза увагою дослідників, або частково розглядалися у розвідках науковців – І. Айнутдінова, М. Галєєва (історичний та порівняльно-педагогічний аналіз становлення понять і проблеми клубних об'єднань у вітчизняній і зарубіжній педагогіці), В. Тюска (студентський клуб як важлива умова формування творчого вчителя: історичний аналіз), С. Комісарова (історико-культурний аналіз становлення клубної діяльності в нашій країні і за кордоном).

Мета нашого дослідження – проаналізувати становлення та розвиток студентських клубів в Україні і узагальнити особливості їх діяльності. Виявити шляхи становлення, визначити зміст та засоби, обґрунтувати критерії та умови діяльності студентського клубу.

Стосовно соціально-культурних об'єктів, термін «розвиток» може використовуватися у різному семантичному наповненні. По-перше, так може називатися певний, більш якісний стан, якого цілеспрямовано досягає студентський клуб – об'єкт нашого дослідження в процесі свого існування. По-друге, це процес – певна послідовність обов'язкових етапів, що формується у межах переходу у нову кількісну якість. По-третє, це певний режим функціонування, коли переваги віддаються тим ресурсам, що упорядковують як внутрішній стан клубного об'єднання, так і його взаємини із зовнішнім середовищем, орієнтуючись у часовому просторі на розвиток [1].

Починаючи з моменту заснування вищих навчальних закладів, існували різні форми клубних об'єднань, які задовольняли природне прагнення студентської молоді до спілкування як під час побуту, навчання, так і під час організації дозвілля.

Перші студентські клубні організації – корпорації існували в Болонському університеті (заснований в 1088 р.) вже в XII ст., і розділялися за своїм складом на корпорацію іноземних студентів (Transmantani) та корпорацію студентів – мешканців Італії (Cismantani) [2]. Зазначимо, що сам термін «корпорація» став використовуватися стосовно «університету» не з моменту заснування навчальних закладів, проте згодом він влучно визначив специфіку цього соціально-культурного феномену.

Середньовічний університет репрезентував собою корпорацію «учених та учнів» – організацію, що мала вертикальну і горизонтальну структуру. Вертикальна структура – це «об'єднання магістрів і студентів», «universitas magistrorum et scholarium» чи «universitas studentium». Термін «universitas» – «університет» означав також «товариство», «гільдію», «цех» (universitas civium – «міська комуна») [3]. За середньовічними законами тільки в корпорації, гільдії або цеху міський мешканець одержував легітимне існування, а юридична грамота давала йому захист та привілеї у своїй професійній діяльності. На горизонтальному рівні в таких клубних корпораціях могли брати участь самі студенти, які часто утворювалися за етнічною ознакою і називалися «націями» (насіо) – земляцтвами. Студенти однієї нації, або корпорації намагалися спільно вирішувати нагальні питання, що стояли перед ними, як правило, пов'язані з навчання, побутом, дозвіллям.

Студентські клубні корпорації в тому вигляді, в якому вони існували в Російській імперії, виникли в Німеччині в кінці XVIII – на початку XIX ст., остаточно

сформувавшись у другій його половині, представляючи собою студентські наукові гуртки, перші з них були створені при Московському державному університеті (товариство «Збори університетських вихованців», «вихованців університетського пансіону», «для вправи у творах і перекладах» (засноване в 1781 р.), а також в Дерптському (студентська корпорація «Сиронія», 1808 р.), у Казанському («Товариство вільних вправ в російській словесності», 1806 р.) та Харківському університетах («Товариство студентів любителів вітчизняної словесності», 1819 р.) [4].

Прогресивний етап у розвитку студентських клубних об'єднань на етнічних територіях України розпочинається ще «у XVI ст., в Острозькій Академії було створено «Юнацьке братство». З початку XVII ст. такі організації уже існували у різних братських школах: 1606 року «Юнацьке братство» у школі в Замості. 1620 року в Київській братській школі було студентське братство» [5; 24]. Зрозуміло, що на характер діяльності студентських клубних об'єднань впливали потреби суспільства, які відповідали тому чи іншому історичному періоду. У процесі історичного екскурсу у сферу клубної діяльності можна зробити висновок, що найактивнішими її учасниками були спудеї, бурсаки, студенти, які зробили вагомий внесок для створення та започаткування студентських клубів. Таким чином, студентські клубні об'єднання заснувалися на базі середньовічних університетів, братських шкіл та духовних семінарій.

Проте генеза студентських клубних об'єднань все ж повною мірою пов'язана із XIX ст. У нашому випадку під студентськими клубними організаціями ми розуміємо об'єднання, союзи, гуртки, клуби, товариства, корпорації, діяльність яких була спрямована на реалізацію культурних, мистецьких, спортивних інтересів та духовних потреб студентської молоді. Ці об'єднання окрім дозвіллевої, виконували також просвітницьку, добродійну та виховну функцію. З одного боку, студентські об'єднання існували нелегально, так як їх діяльність не була юридично регламентована уставом університету, з іншого, – не існувало ніяких заборон зі сторони керівництва навчальних закладів щодо їх функціонування.

Починаючи з 60-х років XIX ст., відбувається процес розширення клубної діяльності під впливом нових соціальних, політичних, економічних чинників, які виникли після відміни кріпацтва та низки інших буржуазних реформ. З кінця XIX ст. студентство організовувалося за національним принципом в українські студентські громади. Початком організації громад студентства вважається дата заснування у Львові студентської «Січі» (1861), продовженням якої була Академічна Бесіда (1870–1871) та молодіжне товариство «Дружний лихвар» (1872–1882)» [6; 13]. У 1892 р. у Львові виникло нове студентське патріотичне товариство «Ватра». Саме в цьому гуртку з'явилась ідея створити для української молоді масове фізкультурно-патріотичне об'єднання «Сокіл» [7; 7].

Розвиваються студентські клубні організації і на Буковині. «Перше українське товариство «Общество русских академиковъ «Союз» в Черновцах» було засноване одразу після створення в Чернівцях університету в 1875 р. [8]. При товаристві «Союз» діяли студентський хор і театральний гурток, які залучалися до культурно-просвітницьких заходів: українських вечорниць, танцювальних вечорів, концертних виступів, де лунали українські пісні, вірші, доповіді з історії України, грали на народних інструментах, демонстрували театральні вистави.

У Харківському університеті проводили вечори не тільки з благодійною метою, а й для організації змістовного дозвілля. Ці вечори мали характер студентського свята, а тому на них були присутні як студенти, так і професорсько-викладацький склад. При Харківському університеті існували студентський оркестр та академічний хор [9].

При Київському університеті, а з 1872 р. при Київській духовній академії діяло Археологічне товариство, яке збирало, описувало й видавало пам'ятки давнини. Товариство любителів старожитностей та мистецтв (1897) започаткувало збір експонатів до міського музею старожитностей і мистецтв [10; 65]. Ми зазначали, що клубні товариства не завжди мали офіційний характер. Дозвіл на створення студентських організацій відбувся лише на початку ХХ ст., згідно «Тимчасовим правилам організації студентських товариств у вищих навчальних закладах відомства міністерства народної освіти».

На початку ХХ ст. на основі академічних корпорацій починають виникати студентські клуби. Так, наприклад, у м. Одесі у грудні 1910 р. під головуванням професорів університету на базі «Товариства сприяння академічному життю імператорського Новоросійського університету» був відкритий академічний клуб [11; 30].

Таким чином, наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. виникають студентські клуби, метою яких стає, передусім, організація вільного часу студентської молоді, товариства були дозволені офіційно та одержали змогу легалізувати свою статутну діяльність.

Другий період діяльності студентських клубів в Україні став наслідком революційних подій 1917 р. Розглянемо діяльність студентських клубів України у радянський період (20–80-ті рр. ХХ ст.). Студентські клуби вищих навчальних закладів підпорядковувалися клубній секції позашкільного відділу народної освіти. Гуртки, що входили до складу студентського клубу, управлялися президією, що обиралася з членів клубу, але фактично за кожним клубом контролюючим органом стояв партійний або комсомольський колектив навчального закладу.

«В 1921 р. одним з найбільш діяльних та відвідуваних в УСРР був клуб Харківського інституту сільського господарства та лісівництва. В ньому було зосереджено всю культурно-просвітницьку роботу, яка проводилася в наукових гуртках і клубних секціях любителів мистецтв В 1927 р. у Харківському окрузі діяло 10 студентських клубів (6 – в інститутах, 4 – в технікумах). В клубну роботу було залучено приблизно 12% загального складу студентства. У київські студентські клуби було втягнуто від 35 до 65% студентів відповідних вузів. У Дніпропетровську клубна робота була слабкішою. Значно гірше вона була розгорнута на периферії. Так, на Полтавщині, де налічувалося 9 вузів з 1900 студентами, діяло всього два клуби, що обслуговували 450 осіб» [12].

Таким чином, у період 20–30-х рр. ХХ ст. в Україні відбувалися зміни соціально-політичного характеру, створювались вищі навчальні заклади, а в них виховувалась плеяда студентської молоді згідно з новими ідеологічними принципами. Студентський клуб став ефективною формою впливу на формування самосвідомості студентів у нових соціально-культурних умовах радянської України.

Перед початком Другої світової війни особливого значення набула ідеологічна та патріотична робота, працювали оборонні гуртки; проводились військові ігри;

розгорталась агітаційна та пропагандистська діяльність. Усі жанри художньо-творчої самодіяльності студентських клубів пронизували мотиви любові до Батьківщини та її захисту, що сприяло готовності молоді когорти радянського народу до боротьби з німецькими окупантами.

Уже в перші післявоєнні роки новим явищем для студентської клубної роботи був розвиток аматорського руху, початок якого відноситься до середини 50-х рр. ХХ ст. При студентських клубах стали створюватися – «аматорські об'єднання» та «клуби за інтересами». З другої половини 50-х рр., у межах художньої самодіяльності стали з'являтися естрадні колективи, оркестри народних інструментів, створюватися фотогуртки, фотостудії, кіностудії. Під впливом телевізійних передач на початку 60-х рр. з'явилися «клуби веселих і кмітливих» (КВН), а в кінці 60-х – «клуби подорожей», які діяли практично у кожному навчальному закладі. В 60-ті рр. стали популярними ансамблі бального танцю, вокально-інструментальні ансамблі, студентські театри, на межі 60–70-х рр. – естрадно-циркові ансамблі, клуби самодіяльної пісні [13]. Певним стимулом до розвитку самодіяльної художньої творчості стало урядове рішення про проведення Всесвітнього фестивалю молоді та студентів (Москва, 1957) а роком раніше – Всесоюзного фестивалю радянської молоді (1956) та Республіканських оглядів, конкурсів і фестивалів художньої самодіяльності.

Таким чином, визначальними засобами в діяльності студентських клубів 50–70-х рр. ХХ ст. була масово-політична робота, виробничо-технічна та ідеологічно-просвітницька пропаганда. Серед найпоширеніших форм клубної роботи залишались тематичні вечори, усні журнали, лекції, огляди художньої самодіяльності. Студентські клуби середини ХХ століття продовжують бути центрами комсомольського та патріотичного виховання, виробничо-технічної та науково-просвітницької роботи.

Як зазначалось у довідці Української профспілкової ради («далі – Укрпрофради») «Про результати проведення паспортизації студентських клубів системи Міністерства вищих навчальних закладів УРСР від «06» квітня 1981 року проведеним культурно-масовим відділом «Укрпрофради», паспортизація студентських клубів показала, що за період 60–70-х рр. ХХ ст., значно поліпшилась якість роботи культурно-освітніх закладів вищів, збільшилась їх кількість. В матеріалах «Укрпрофради» відзначалось, що справі становлення клубів вищих навчальних закладів УРСР сприяло прийняття таких важливих документів, як:

- постанова ВЦРПС і ЦК ВЛКСМ від «19» серпня 1970 року «Про подальше поліпшення роботи студентських клубів»;
- постанова ВЦРПС «Про подальше поліпшення роботи клубів, будинків і Палаців культури Профспілок (1974р.) [14; 103].

Підсумовуючи діяльність профспілкових організацій з розвитку художньої самодіяльності за 1976–1980 роки, «Укрпрофрада» зазначала, що профспілкові комітети, студентські клуби більшу увагу приділяли розвитку художньої самодіяльності безпосередньо на факультетах, групах, студентських гуртожитках, що зростання художньої самодіяльності все частіше передбачається комплексними планами розвитку навчально-виховної роботи вишу. У містах Дніпропетровськ, Одеса і Харків були створенні Палаці культури студентів. Активізувався регулярний обмін концертними

колективами студентської та робітничої самодіяльності. Стало традиційним проведення фестивалів художньої самодіяльності «Студентська весна» на факультетах, у навчальних закладах, обласних центрах – щорічно у республіці раз на п'ять років із заключним концертом у м. Києві. Перший заключний концерт переможців обласних оглядів «Студентська весна» відбувся 1977 р., у якому брали участь колективи 32 вишів республіки з 2 000 виконавців і став справжньою демонстрацією талантів студентської молоді. У місті Чернівці у 1979 р. проведений перший республіканський огляд-конкурс студентських агітбригад [14; 103].

Таким чином, організація і проведення факультетських, вишівських, республіканських оглядів художньої самодіяльності сприяли створенню у вищих навчальних закладах театральних, хорових, музичних, хореографічних колективів, агітбригад, студентських театрів естрадних мініатюр (СТЕМів) та клубів веселих та кмітливих (КВН).

Значні зміни в діяльності студентських клубів відбулися в середині 80-х років, вони пов'язані передусім із соціально-політичними змінами в суспільстві – «перебудовою». Відмовившись від таких традиційних напрямів роботи, як ідеологічна пропаганда, студентські клуби спрямували свою діяльність на дозвілля, концентруючи увагу на конкретних інтересах відвідувачів у вільний час. Ці зміни із проголошенням незалежності України стали продовженням тенденцій, які склалися ще в часи перебудови.

На сучасному етапі процес діяльності студентських клубів України опирається на системну роботу, яка проводиться в межах навчально-виховного процесу вищими навчальними закладами. Одним із головних напрямів у сфері підтримки студентської молоді є забезпечення умов для саморозвитку, самореалізації власних потреб та інтересів. Це потребує пошуку нових та використання перевірених часом форм і методів роботи з молоддю, їх залучення до творчої діяльності, створення сприятливих умов для реалізації їх здібностей та можливостей, виявлення та популяризації молодих талантів.

Духовний розвиток студентської молоді опирається на цілий ряд чинників, серед яких вагоме місце займає і діяльність різноманітних студентських клубних організацій. Наприклад, у Тернопільському державному медичному університеті ім. І. Я. Горбачевського організовано клуб музейної та екскурсійної роботи, об'єднання «Діалоги культур»; інноваційні форми роботи щодо організації дозвілля запроваджено в Українській академії банківської справи Національного банку України, там працює студентський театр «Гаудеамус», дискусійний клуб «Думка» тощо. Популярним напрямом краєзнавчої роботи у вищих навчальних закладах є культурологічні екскурсії по містах малої Батьківщини. Наприклад, центром ініціативної молоді Херсонського національного технічного університету стала організація виїзних студентських таборів, олімпіад і лекцій з країнознавства [15]. Студентські клуби за інтересами, наукові гуртки, колективи художньої самодіяльності здійснюють свою діяльність і у Київському національному торговельно-економічному університеті (КНТЕУ), такі як: «Правничо-дискусійний клуб» при кафедрі комерційного права, «English-club» при кафедрі іноземних мов, молодіжно-просвітницькі клуби «Лука Пачоллі», «Ревізор», «Менеджер», «Підприємець», дискусійний клуб «Таємниці людської психіки», польсько-український

клуб «Polonia», спортивний клуб університету «Меркурій», туристський клуб вихідного дня, клуб КВК «Торговий дім», інтелект-клуб «Квартал Кіото», культурно-мистецький центру КНТЕУ, до якого входять: «Студія вокалу та сучасної молодіжної музики» «Студентський театр естрадних мініатюр», «Студія сучасного танцю» «Студентський камерний академічний хор», «Інструментально-фольклорний ансамбль», «Ансамбль народного танцю». Також залучають студентів до культурно-дозвілєвої діяльності через молодіжний фестиваль «Студентська весна» університету та його регіональних навчальних закладів освіти, аналогічний фестиваль команд КВК, змагання серед найбільш ерудованих студентів з «брейн-рингу». Загалом, дуже важливо, аби серед заходів, що пропонуються студентськими клубами, були такі, які б давали можливість організації змістовного дозвілля, активного відпочинку, занять мистецтвом, спортом, фізичною культурою, туризмом.

Традиційні та основні культурно-масові заходи у вищих навчальних закладах України – це «День знань» та «Посвята першокурсників до студентства університету», творчий вечір «Дебют першокурсника», вечори з нагоди «Міжнародного Дня студентів», «Дня захисника Вітчизни», «Міжнародного жіночого Дню», «Дню св. Валентина», «Спортивної слави університету», літературно-мистецький вечір до Дня народження Т.Г. Шевченка, а також «День Перемоги», «День гумору», тематичні дискотеки, театралізовані програми, концерти професійних митців української сцени та ін.

Для розвитку лідерських якостей, формування навичок організатора, керівника студенти можуть брати участь у діяльності студентських профспілок факультетів, старост академічних груп, студентських рад самоврядування університету, факультетів, гуртожитків, або в інших керівних органах навчального закладу за напрямками: навчальний, науковий, культурно-масовий, спортивно-масовий, соціально-побутовий, дозвілєвий тощо.

Таким чином, студентські клуби України організують свою діяльність як добровільні об'єднання, які створені для спільного задоволення соціально-культурних інтересів і потреб студентської молоді та опираються на наявну культурно-дозвілєву базу залежно від власної спроможності та наявності відповідних кадрів та матеріальних ресурсів у кожному окремо взятому вищому навчальному закладі.

Розглянувши історичний шлях становлення та розвитку студентських клубів в Україні, можна зазначити, що їхня діяльність завжди зумовлювалась особливостями суспільних, культурних, політичних та соціально-економічних процесів. Ми поділяємо еволюцію студентських клубів на такі етапи: суспільно-просвітницька діяльність та дозвілля студентських клубних об'єднань у дореволюційний період (кінець XVIII – початок XX ст.); просвітницька та дозвілєва діяльність студентських клубів у радянський період (20–80-ті рр. XX ст.); культурно-дозвілєва діяльність студентських клубів у сучасний період (кін. XX ст. – поч. XXI ст.).

Студентський клуб як форма організації культурно-дозвілєвої діяльності має всі сприятливі перспективи для подальших культурологічних досліджень та може вивчатися як з теоретичних, так і з прикладних позицій.

Література:

1. Становление / *Философская Энциклопедия. / Под редакцией Ф. В. Константинова. 1960 – 1970 В 5-х т. – М. : Советская энциклопедия. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/*
2. Шандер Е. Н. *История формирования студенческих объединений как формы корпоративного взаимодействия и развития социокультурного пространства вуза / Е. Н. Шандер // Каспийский регион : политика, экономика, культура. – 2011. – № 4 (29). – С. 330–334.*
3. *Университет // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 86 томах (82 т. и 4 доп.). – СПб., 1890 – 1907. – С. 751.*
4. *Университет // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 86 томах (82 т. и 4 доп.). – СПб., 1890 – 1907. – С. 803.*
5. Головенько В. А. *Український молодіжний рух: історія та сьогодення / В. А. Головенько, О. А. Корнієвський – К. : Наук. думка, 1994. – 96 с.*
6. Черній А. Л. *Історія діяльності дитячих молодіжних громадських організацій. Навчально-методичний посібник / А. Л. Черній – Рівне, 2004. – 65 с.*
7. Леник В. *Українська організована молодь (Молодечі організації від початків до 1914 р.) / В. Леник. – Мюнхен – Львів, 1994. – 181 с.*
8. *Общество русских академиков «Союз» в Черновцах // Буковинський альманах. – Чернівці, 1885. – 92 с.*
9. *Студенческий оркестр Харьковского университета // ЮК. – 1888. – 5 нояб. – С. 4.*
10. Курінний П. *Історія археологічного знання про Україну. Видання 3-тє. Передмова і вступна стаття П. Горохівського. / П. Курінний // Умань : ПП Жовтий О.О., 2013. – 154 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/>*
11. Кушнір-Кушнарєв Г. *Исторический очерк возникновения и развития академических организаций в России / Г. Кушнір-Кушнарєв – Спб. : Книгоиздательство «Университет для науки», 1914. – 149 с.*
12. *Участь студентства УСРР в суспільно-політичному та культурному житті в 1920-ті роки / В. Прилуцький // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – 2007. – Вип. 16(2). – С. 147–162. – Бібліогр. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua:8080/dspace/handle/123456789/13100>*
13. Ключко Е. М. *Культурно-досуговая деятельность населения России (май 1945–1985 гг.): Теоретико-методологический и исторический аспекты: Учебное пособие. – 2-е изд. / Е. М. Ключко. – М. : МГУКИ, 1999. – 132 с.*
14. Гінтерс З. В. *Художня творча діяльність студентів вищих закладів освіти України (1960–1995 рр.) : Дис. канд. пед. наук / Інститут педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 1998. Автореф. дис. ... канд. пед. наук / Центр ін-т після диплом. пед. освіти АПН України. / З. В. Гінтерс. – К., 1998. – 190 с.*
15. *Студентська молодь України. Сучасний вимір. Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2008 року). / М-во України у справах сім'ї, молоді та спорту. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/category/202>*